

KAKSIPÄISET HIRVIÖT

Kustannustoimittaja tekstin takana

Anniina Nirhamo

Proseminaarityö

Jyväskylän yliopisto

Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Kirjallisuus

Kesä 2015

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Tekijäkäsitysten historiallinen kehitys	2
2.1 Kirjailija, kirjoittaja ja tekijä	2
2.2 Imitaatio, inspiraatio ja imaginaatio	3
2.3 Romanttinen tekijäkäsitys	5
2.4 Uusia näkökulmia tekijyyteen	7
3 Kustannustoimittajan työnkuva ja roolit kirjan tekoprosessissa	8
3.1 Tekstikätilö	8
3.2 Kaksipäinen hirviö	10
3.3 Luotettava kumppani	11
3.4 Portinvartija, katalysaattori ja muita luonnehdintoja	13
4 Tekijät tekstin takana	15
5 Päättäjä	18
Lähteet	

1 JOHDANTO

Kustannustoimittaja voi ymmärtää ytimen jo ennen kuin kirjoittaja itse.
Tuomas Kyrö (Kustantaminen.fi)

Tässä tutkielmassa pohdin kustantajan ja kustannustoimittajan työtä ja roolia kirjantekoprosessissa. Kustantamista ja tekstin toimittamista ei ole tutkittu aiemmin, vaan esimerkiksi Harri Haanpää (2004, 56) väittää, että kirjallisuudentutkimus ei tunnusta kustannustoimittajan ammattia. Kustannustoimittajan työ unohdetaan tai sivuutetaan usein, mutta monesti he haluavat myös itse pysytellä tekstin takana. Toisaalta yleinen oletus kustannustoimittajan työstä on, että se on pelkkää oikolukua ja kielenhuoltoa, vaikka se on myös paljon muuta (ks. esim. Kustantaminen.fi; Suomen Kustannusyhdistys 2013).

Tekijätutkimus on noussut uudelleen ajankohtaiseksi kirjallisuudentutkimuksessa sitten Roland Barthesin esseen *Tekijän kuolema* (1968) ympärillä käydyin keskustelun. Kaisa Kurikka ja Veli-Matti Pynntäri (2006, 7) puhuvat ”tekijän kuolleista herättämisestä”, jolla he tarkoittavat uutta näkökulmaa tekijyyteen. Kulttuurimme pyrkii yksitekiyyteen ja haluamme yleensä tietää, kuka puhuu. Modernin tekijätutkimuksen tekijäkäsitys onkin dialoginen ja monitahoinen: tekijä ei välttämättä ole vain yksi. Teoksen synty ei ole enää mysteeri, vaan se nähdään jäljitettävissä olevana prosessina (Haverinen, Vainikkala & Lahdelma 2008, 11–13). Myös Tuomo Lahdelma (2008, 190–191) kirjoittaa, että tekijyys on palannut kirjallisuuden tutkimuksen keskiöön uudella tavalla. Hänen mukaansa tekijä nähdään nyt yhteisön osana.

Tämänkin tutkielman lähtökohtana on monitekiyys. Tutkimuskysymyksiäni ovat: mitä eri käsityksiä tekijyydestä on ja mikä osa kustantajalla on kirjan tekijyydessä? Tutkin, millä tavalla kustannustoimittajan työ vaikuttaa julkaistavaan käsikirjoitukseen. Tutkielmani sivuaa kirjoittamisen tutkimusta, sillä tekijyyden käsite liittyy läheisesti sekä kirjallisuuden että kirjoittamisen tutkimukseen. Olen kiinnostunut kirjoittamisen ja tekstin toimittamisen prosesseista. Pohdin tutkielmassani myös kirjailijakäsityksiä ja mielikuvia kirjailijan työstä.

Tekijäkäsitysten esittelyn lähdekirjallisuutena eli luvussa kaksi olen käyttänyt kahta artikkelikoelmaa, jotka edustavat tekijätutkimusta 2000-luvulla: *Tekijyyden ulottuvuuksia* (2008) ja *Tekijyyden tekstit* (2006). Viittaan myös tekijätutkimuksen klassikkoihin Barthesiin ja Foucault'hon. Kustannustoimittajan työnkuvaa tutkiessani olen käyttänyt päälähteinäni käsikirjatyyppisiä teoksia *Ha-*

luatko todella kirjailijaksi? Matkaopas kirjamaailmaan (2012) ja *Kustannustoimittajan kirja* (2004). Akateemisia lähteitä kustannustoimittajan työstä en löytänyt. Näiden kahden käyttämäni teoksen sävy on päinvastoin osittain hyvinkin poleeminen, mikä tulee ottaa huomioon. Olen tutkinut myös lukuisia aiheeseen liittyviä verkkosivustoja (esim. Kustantaminen.fi) ja artikkeleita, jotka kaikki kuvaavat tahollaan sitä, millaista kustantajan ja kustannustoimittajan työ on ja millainen on kirjailijan ja kustannustoimittajan suhde.

Lisäksi tämän tutkielman muotoutumiseen ja omiin pohdintoihini ovat vaikuttaneet touko-kesäkuussa 2015 tekemäni työharjoittelu PS-kustannuksella ja siellä käymäni keskustelut ohjaajieni kustannuspäällikkö Pirjo Peuran ja kustannustoimittaja Mirva Kiviahon kanssa.

2 TEKIJÄKÄSITYSTEN HISTORIALLINEN KEHITYS

Tässä luvussa tarkastelen tekijäkäsitysten muuttumista historian kuluessa lähestyen modernia, dialogista ja monitahoista tekijäkäsitystä. Käsittelen tekijyyttä nimenomaan kirjallisuuden, kirjailijan ja kustantajan näkökulmasta. Aluksi määrittelen tekijäkäsitteen kirjoittamisen kehyksessä, siten kuin tässä tutkielmassa sen näen. Teen myös rajanvetoa suhteessa nimikkeisiin kirjoittaja ja kirjailija.

2.1 Kirjailija, kirjoittaja ja tekijä

Suomen kielessä erotetaan sanoina kirjailija, kirjoittaja ja tekijä. Kirjailijalla (engl. author) tarkoitetaan sosiologista ammattiryhmää, samaan tapaan kuin nimekkeillä lääkäri tai opettaja. Kuka tahansa ei voi olla kirjailija, vaan kirjailijaksi kirjoittajaa saa kutsua vasta, kun tämä on julkaissut useamman teoksen. (Ks. esim. Kurikka 2006, 16–17.) Esimerkiksi Kirjailijaliiton jäsenvaatimuksena on, että pyrkijä on julkaissut “vähintään kaksi sellaista, itsenäisesti luotua alkuperäistä suomenkielistä kaudonkirjallista teosta, että häntä tuotantonsa taiteellisen ja ammatillisen tason perusteella voi pitää kirjailijana” (Kirjailijaliiton verkkosivut).

Termillä kirjoittaja (engl. writer) usein korostetaan kirjoittamista arkipäiväisenä työnä. Kirjoittajaksi saattavat kutsua itseään harrastajat tai muut kirjoittavat ihmiset, joilla ei ole kirjailijan statusta.

Kirjailija on siis ikään kuin arvonimi, joka tulee ansaita, kun taas kirjoittaja voi olla kuka tahansa. (Ks. esim. Kurikka 2006, 16–17.) Roland Barthes (1993, 46) kuvaa: ”kirjailija toteuttaa funktiota, kirjoittaja aktiviteettia”. Kirjailijuus on enemmän siis olemassaoloa (existing), kirjoittajuus tekemistä, toimintaa. Myös Tuomo Lahdelman mukaan: ”Termiin ’kirjailija’ on tarttunut elitististä ja liioittelun sävyä, ja kirjailijoiden ammattikunnan piirissäkin on alettu suosia termiä ’kirjoittaja’, jossa tähdentyy ammattimainen ja arkinen suhtautuminen kirjoittamistapahtumaan.” (Lahdelma 2008, 192.)

Tekijä (engl. myös author) on suomen kielessä se, *joka tekee* ja sillä viitataan tekemisen (kirjoittamisen) prosessiin. Suomenkielinen termi ei sisällä samanlaisia autoritäärisyyden ja auktoriteetin merkityksiä kuin latinaan pohjaavat kielet, kuten englanti. Latinankielinen kantasana ”auctoritas” viittaa tuottamiseen, keksimiseen, alulle panemiseen, omistusoikeuteen, myymiseen ja julkisuuteen. (Ks. esim. Kurikka 2006, 16–17.)

Suomenkielisten termien merkitykset siis eroavat englanninkielisten vastaavien käsitteiden merkityksistä. Kirjan *tekijä* on laajempi käsite kuin kirjan *kirjoittaja*. *Kirjoittaja* taas on arkisempi ilmaus kuin *kirjailija*. Tässä tutkielmassa ymmärrän tekijä-käsitteen Kurikan määritelmän mukaan eli tekijä on se, joka tekee.

2.2 Imitaatio, inspiraatio ja imaginaatio

Käsitykset tekijästä ja tekijyydestä ovat muuttuneet historian saatossa. Keskeiset tekijäkäsitykset ovat syntyneet antiikin, keskiajan ja romantiikan aikana ja ne kaikki heijastelevat omaa aikaansa. Kaisa Kurikka (2006) jakaa tekijäkäsitykset historiallisesti kolmeen aspektiin: imitaatiomalleihin, inspiraatiomalleihin ja imaginaatiomalleihin.

Imitaatiomalleissa tekijyys näyttäytyy julkisena toimintana, yhteisenä omaisuutena. Platonin ja Sokrateen ajattelussa tekijä on mimeettisesti alisteinen luonnolle, mutta kuitenkin etuoikeutettu luonnossa näkyvän jumalan hengen tulkitsijana. Platonin mukaan taiteilija imitoi luonnollista maailmaa, joka itsessään on korkeamman ideoiden maailman imitaatiota. Platonin kirjoitusten Sokrates ei siksi juuri arvostanut runoilijoita, sillä runous oli kaukana totuudesta eli ideoiden maailmasta. Runoilijoita korkeampaa arvostusta nauttivat esimerkiksi käsityöläiset, jotka olivat todellisempia runoilijoita

imitoidessaan ideoita. Platonin luolavertauksesta on peräisin käsitys runoilijan työstä peilinä, heijasteena todellisesta, ideoiden maailmasta. (Kurikka 2006, 19–20.)

Aristoteles taas ajatteli, että taide jäljittelee toimintaa. Hänen mukaansa taideteos rakennetaan aiemmille malleille, mutta hän tekee eron sen välille, mitä objektia imitoidaan, millä välineellä ja millä tyyllillä. Runoilija kykenee taitojensa avulla irrottamaan luonnollisista esineistä niiden muodon ja siirtämään sen keinotekoiseen välineeseen, tekstiin. Runoilijan persoonalliset ominaisuudet, kuten tunteet tai halut, eivät liity teoksen tekemiseen. Tekijä ei ole subjektiivinen, vaan enemmänkin impersonalistinen konventioiden yhteen kokoaja. Tällainen näkemys toistuu myös keskiaikaisessa käsityksessä tekijästä käsityöläisenä. (Kurikka 2006, 20–21.)

Keskiajan inspiraatiomallin mukaan tekijä oli Jumalan hengen tulkitsija ja välittäjä, siis kirjallisen alan käsityöläinen. Teksti ei syntynyt ihmisen, vaan Jumalan luovuudesta ja alkuperästä. Tekijä ei ollut tekstin alkulähde, vaan julkinen ilmoitus ilmeni inspiroituneessa valitussa. He olivat välittäjiä, media-tekijöitä (media ’välissä olemisena’), jotka kuljettivat toiselta saatua inspiraatiota. (Kurikka 2006, 19.) Keskiajalla, kun koko maailmankuva suodattui uskonnollisen ajattelun läpi, myös taide oli jumalaista alkuperää ja tuli suoraan ylhäältä annettuna. Tekijän nimeä ei tarvittu identifioimaan tekstiä, vaan tekstin ikä todisti sen aitouden ja arvon (Kaarto 2003, 163).

Vasta myöhäisrenessanssista lähtien tekijä alkoi olla nimettävissä oleva yksilö. Tätä ennen tekijää ei välttämättä edes nimetty käsikirjoituksissa, sillä ne olivat uskonnollisia tekstejä, joiden ”tekijän” siis ajateltiin olevan Jumala. Gutenbergin painotekniikan ja kirjapainokulttuurin myötä kirjasta syntyi tuote, jolla oli valmistaja. Tällöin myös käsitys tekijänoikeudesta, ”sanojen omistamisesta” alkoi muodostua. Painotekniikka siis synnytti näkemykset tekijän alkuperäisyydestä ja erityisyydestä, jolla yksittäinen teos ja sen tekijä erotettiin muista. (Kurikka 2006, 18.) Kuitenkin vielä 1750-luvun Saksassa kirjan teossa painotettiin yhtä lailla kirjoittajan, paperinvalmistajan, painajan, koelukijan, julkaisijan ja kirjansitojan roolia (Kaarto 2003, 164).

Käsitys inspiraatiosta muuttui romantiikan ajan yksilön korostamisen myötä 1700-luvun lopulla. Inspiraatiota alettiin pitää sisäisenä, yksilöllisenä toimintana. Tekijästä tuli luojajumala ja mielikuvituksesta subjektiivisen yksilöllisyyden merkki. Kirjallisuutta alettiin pitää mielikuvitukseen perustuvana itseilmaisuna. Käsitykset imitaatiosta ja inspiraatiosta eivät kadonneet, vaan saivat uuden merkityksen: kirjallisuus oli tekijän oman imaginaation jäljittelyä. Romanttiseen imaginaatiomalliin

liittyy myös käsitys nerotekijästä, joka “ei ‘kirjoita’ vaan teksti ‘syntyy’, pakottaen itsensä esiin syvältä mielen sisältä.” (Kurikka 2006, 23–24.)

2.3 Romanttinen tekijäkäsitys

Romantiikan aikana 1700–1800-lukujen taitteessa syntynyt imaginaatiomallin mukainen tekijäkäsitys on leimannut kirjallisuusteoreettista keskustelua koko 1900-luvun ja sen jälkeen. Romanttisessa tekijäkäsityksessä tekijä nähdään nerona, tekstin alkuperäisenä ja intentionaalisenä lähteenä. (Bennet 2005, 55.) Romanttisen käsityksen mukaan kirjailija on poikkeusyksilö, nero, originaali, erilainen, edelläkävijä. (Ks. esim. Bennet 2005, 55–59; Ekström 2008, 209; Kurikka 2006, 25.)

Frank Kermode on painottanut romanttisen tekijäkäsityksen keskeisenä piirteenä isolaatiota. Romanttinen kirjailija eristyy itse yhteiskunnasta oman luovuutensa kuplaan, mutta myös yhteiskunta eristää kirjailijan vieroksumalla outoa taiteilijaa. Kirjailija on taiteilijanero, joka pysyttelee yhteiskunnan ulkopuolella. (Kermode 1957/2002, 4–5.) Charles Baudelaire taas painottaa voimakasta sisäistä elämystä puhuessaan taiteilijan kahdentumisesta, vaatimuksesta olla samaan aikaan aktiivinen ja passiivinen. Romanttisen tekijäneron pyrkimys eristäytymiseen näkyy myös ajatuksessa jälkipolvien hyväksynnästä, eli siitä, kuinka neron suuruus yleensä paljastuu vasta tämän kuoltua. (Dorra 1994, 6.)

Kirjailijan yksilöllisyyden korostaminen voidaan nähdä osana länsimaissa tapahtunutta siirtymää yhteisöllisyydestä individualismiin. Kun aiemmin taide nähtiin luontoa heijastavana peilinä, yksilöllisyyden korostamisen myötä se alettiin nähdä ikkunana kirjailijan mieleen. (Bennett 2005, 59.) Romanttisessa tekijäkäsityksessä painotettiin tietoisien työskentelyn sijaan alitajuisia alkuvaiheita ja näitä seuraavaa inspiraation tunnetta. Kirjoittaminen nähtiin ennen kaikkea spontaanina, ei rationaalisenä toimintana. (Ekström 2008, 209; Bennet 2005, 60–66.)

Keskeisiä romanttisen kirjailijäkäsityksen kritisoijia ovat olleet Roland Barthes, Michel Foucault ja Mihail Bahtin. Bahtinin piiri korosti jo 1920-luvulla kielen dialogisuutta ja moniäänisyyttä. Bahtinilaisten mukaan teos ei voi olla vain yhden henkilön tuotos, sillä yksilön käyttämä kieli on yhteistä koko kieliyhteisölle. Kirjailija ei siis omista käyttämäänsä kieltä. Tämän takia teoksen reaalisen tekijän lisäksi sillä on myös siihen sisäänkirjoitettu tekijäsubjekti. Kirjailija on luomansa teoksen maailman ulkopuolella. (Kurikka 2006, 29.) Kaarton mukaan ”romanttinen tekijäkäsitys siis unoh-

taa, että kieli ei ole pelkästään tekijän ansiota tai omaisuutta, että teoksessa puhuu aina kokonainen kieliyhteisö” (Kaarto 2003, 173).

Barthes kirjoitti vuonna 1968 esseensä *Tekijän kuolema* ja Foucault seuraavana vuonna *Mikä tekijä on?* Molemmat kritisoivat 1700-luvulta asti rakennettua tekijäkäsitystä ja painottavat tekstuaalisuutta ja lukijuutta. Barthes (1993, 110) pyrkii esseessään irrottautumaan sellaisesta tekijästä, joka perustuu auktoriteettiin. Foucault käsittelee artikkelissaan muun muassa tekijän nimeä, joka paitsi identifioi, myös toimii luokittelujen välineenä (Kurikka 2006, 34).

Foucault kuvaa tekijää ajatusolioksi. Ajatusolio on pyrkimys esittää kirjoituksen alkuperäinen paikka. Foucault’n mukaan “se, mikä yksilössä nimetään tekijäksi ei ole kuin enemmän tai vähemmän psykologisoiva projektio kohtelusta jolle tekstit alistetaan, lähestymistavoista, piirteistä jotka vaikiinnutetaan pysyviksi, tunnustetuista jatkuvuuksista tai siitä mikä suljetaan pois.” Foucault puhuu tekijä-funktiosta, joka luonnehtii tekstin olemistapaa ja toimintaa yhteiskunnassa. Tekijä-funktiolla on keskeinen rooli, sillä emme voi sietää kirjallista nimettömyyttä. (Foucault 2006, 10–11.)

Suomessa kirjailijoiden korkea arvostus on ollut myös seurausta siitä, että kirjallisuudella oli tärkeä rooli kansallisvaltion rakentajana. Kansalliskirjallisuudella tarkoitetaan kirjallisuutta, joka ilmentää kansan erikoislaatua ja kulttuuria. Käsitteen kehitti J. V. Snellman 1800-luvulla ja sillä on ollut Suomessa suuri merkitys. Snellmanilaisessa kansalliskirjallisuusnäkemyksessä kirjallisuuden tuli ilmaista kansakunnan henkistä kehitystä. Suomalainen kirjailija ei ollut käsityöläinen, vaan näkijä, tietäjä, profeetta, poppamies ja kansakunnan omatunto. (Ks. esim. Kurikka 2006, 32; Varpio 2003.) Kirjallisuuden kulttuurihistoriallinen merkitys näkyy nykyään kirjojen saamana mediahuomiona (Kustantaminen.fi).

Vaikka romanttista kirjailijäkäsitystä on pyritty murtamaan kirjallisuudentutkimuksessa, se elää vahvasti esimerkiksi alalle tulevien tai alaan vihkiytymättömien keskuudessa. (Ks. esim. Ekström 2008, 211; Erra 2015.) Kurikan mukaan tekijyyteen liitetään yhä omistajan, alkulähteen, jatkuvuuden ja auktoriteetin leimoja. Näkemys fragmentoituneesta subjektista ei ulotu tekijäsubjektiin asti. Kurikka (2006, 16) määrittelee modernin tekijätutkimuksen keskeisiksi kysymyksiksi: “Mitä ‘se, joka tekee’ lopulta tekee suhteessa tekstiin ja mikä/minkälainen subjekti tekijä ylipääntensä on?” Tekijän käsite vaatii uutta tarkastelua ja uudelleenmäärittelyä.

2.4 Uusia näkökulmia tekijyyteen

Tekijän käsite on monimerkityksinen ja siihen liittyy monta henkilöä. Useimmat kirjalliset teokset ovat pitkäaikaisen muokkaus- ja uudelleenkirjoitustyön tuloksia. Muokkaustyössä taas on mukana yleensä kustannustoimittaja ja kirjailijan valitsema muita “esilukijoita”, jotka vaikuttavat työn tulokseen omilla mielipiteillään ja näkökannoillaan. Valmis kirja ei synny yhdeltä istumalta inspiraation tai hurmoksen vallassa. Kirjailijan pitäminen ainoana tekijänä ei siis vastaa todellisuutta, vaan teos voi syntyä monen osatekijän tuloksena. (Therman 2008, 66.)

Jean-Yves Malherben (2008, 132) mukaan joissain tapauksissa voitaisiin kyseenalaistaa tekstin synty ainutlaatuisena kokemuksena ja tuotteena. Malherbe kuvaakin tekijää käsitteeksi, joka elää lukijoiden psyyksessä. Tekijä ei ole yksittäinen kirjoittaja, vaan kirjoittamisen prosessin vastuhenkilö. Kirjoittaja on todellinen henkilö, mutta tekijyys on “globaalinen instanssi.” (Malherbe 2008, 133.) Esimerkiksi Alexander Dumas ei kirjoittanut tunnettuja romaanejaan yksin, vaan hänen alaisuudessaan työskenteli useita kirjoittajia. Dumas lähinnä kommentoi ja korjasi tekstit, jotka hänelle tuotiin hyväksyttäviksi. (Malherbe 2008, 140.) Dumas toimi siis nykyajattelun mukaan enemmänkin kustantajan kuin kirjailijan roolissa.

Tekijyyden moniulotteisuus ei kirjan kannessa näy. Kirjailijan nimi on se, joka valmiissa tuotteessa näkyy ja myy. Sen esiintymisellä kirjan kannessa on ennen kaikkea kaupallinen merkitys. Tekijän nimi identifioi ja sijoittaa teoksen tuotantoyhteyteen. Yrjö Sepänmaa (1986) kuvaa: “Tekijän nimi on osa teosta. Se antaa kontekstin. Runo on jonkun. Mutta on virhe ajatella, että tämä olisi myös se elävä henkilö, joka runon on kirjoittanut.” (Kurikka 2006, 34.)

Julkaistavan kirjan tekoprosessiin siis sisältyy monia vaiheita ja useita tekijöitä. Ehkä joitain omakustanteita lukuun ottamatta kukaan ei tee kirjaa yksin romanttisen inspiraation ja luovan nerouden vallassa. Seuraavassa luvussa esittelenkin, millaisia erilaisia tehtäviä ja rooleja kustannustoimittajalla on kirjan tekoprosessissa.

3 KUSTANNUSTOIMITTAJAN TYÖNKUVA JA ROOLIT KIRJAN TEKOPROSESSISSA

Tässä luvussa esittelen kustannustoimittajan työhön liittyviä tehtäviä ja rooleja. Kustannustoimittaja on henkilö, joka työskentelee kustantamossa päämääränään teoksen julkaiseminen yhteistyössä kirjailijan ja kustantamon muiden työntekijöiden kanssa. Kustannustoimittajan työtä luonnehtii sen ammattimaisuus ja se, että hän työskentelee yrityksen – kustantamon – puitteissa.

Eri kustantamoissa kustannustoimittajan työtehtävät vaihtelevat paljon ja ne voivat pitää sisällään erilaisia asioita aina kielenhuollosta markkinointiin. Tässä tutkielmassa olen jakanut kustantajan tehtävät kolmeen päärooliin, joita ovat “tekstikätilö”, “kaksipäinen hirviö” ja “luotettava kumppani”. Viimeisessä alaluvussa esittelen vielä muutamia muita luonnehdintoja lyhyemmin.

3.1 Tekstikätilö

Kustantajalla on taju siitä, mihin teksti on menossa ja miten siitä saisi paremman.
Kari Hotakainen (Kustantaminen.fi)

Kaikille kustannustoimittajille yhteinen ja ensisijainen työtehtävä on lukeminen. Kirja luetaan kustantamossa useaan kertaan. Jos käsikirjoituksesta päädytään tekemään kustannussopimus, teksti luetaan vielä ainakin kahdesti ennen sen painoon menemistä. Ensin voidaan käydä läpi rakenteita ja tyyliä ja viimeiseksi teksti kielenhuolletaan. Kustannustoimittaja on sekä kirjailijan ensimmäinen lukija että viimeinen edusmies ennen kirjapainoa. Teijo Makkosen mukaan kirjat saavat sitä paremman vastaanoton, mitä tiukempi niiden toimittaja on ollut. (Makkonen 2004, 1–22.) Käytän tässä kustannustoimittajan roolista tekstin muokkaajana lähdekirjallisuuteni mukaan nimitystä editori.

Jaana Koistinen kuvaa kustantajan tärkeimmäksi tehtäväksi käsikirjoituksen arvioimisen. Mikä käsikirjoitus on, mitä siinä on liikaa ja mitä siitä puuttuu? (Koistinen 2007, 54.) Jera Hännisen ja Jyri Hännisen mukaan kustannustoimittajan keskeisin työtehtävä on palautteenanto. Ensin käsikirjoitus luetaan ja sen jälkeen siitä annetaan palautetta, jonka tulisi olla mahdollisimman suoraa ja rehellistä. (Hänninen & Hänninen 2012, 232.)

Toisaalta on tärkeää, että kustannustoimittaja ei korjausehdotuksillaan jyrää kirjailijaa, toisaalta kirjailijan tulee ymmärtää, että kustannustoimittaja toimii hänen ja tekstin parhaaksi. (Koistinen 2007, 55.) Teksti paranee hyvällä editoinnilla, ja tekstiin onkin suhtauduttava työväliseenä. Editointi ei ole vain pois leikkaamista, vaan myös asioiden lisäämistä. (Hänninen & Hänninen 2012, 147.)

Koistinen (2004, 55) painottaa, että kirjailija kirjoittaa ja editori editoi. Nämä ovat kaksi eri asiaa, ja se on kustannustoimittamisen peruserä. Tuomas Nevanlinna (2015) vertaa kustantaja Silja Hiidenheimon muistokirjoituksessa editoria kättilöön: ”Kirjailija kirjoittaa kirjan, ei editori, aivan niin kuin synnyttäjä synnyttää, ei kättilö.” Tämä ajatus oli taustalla siinä, että Silja Hiidenheimo ei ikinä halunnut kiitosta kirjan esipuheessa tai kansilehdellä.

Editorin roolia on kuvattu myös ainoastaan lukijan rooliksi. Tällä tarkoitetaan sitä, että kustannustoimittajaa pidetään yhtenä lukijana muiden joukossa. Harri Haanpään (2004, 57–58) mukaan kustannustoimittaja muistetaan ainoastaan silloin, kun muistutetaan kirjassa olevista virheistä. Esimerkiksi Tapio Tamminen (2015) kirjoittaa Keski-suomalaisessa kirjasta *Kansankodin pimeämpi puoli*: ”Teos olisi kaivannut kustannustoimittajalta reippaampaa otetta sivupolkujen luomisessa umpeen.” Myös Nevanlinna (2015) toteaa, että lukeva yleisö ei ole aina tietoinen kustannustoimittajan tärkeydestä.

Millaisia korjauksia kustannustoimittaja sitten tekee käsikirjoitukseen? Työharjoittelussani PS-kustannuksella osallistuin useiden tietokirjojen toimitusprosessiin. Käsikirjoituksen editoinnissa kuljetaan suurista linjoista yksityiskohtiin. Ensin pohditaan tekstin kokonaisuutta. Onko siinä jotain liikaa tai pitäisikö jotain lisätä? Sitten käydään käsiksi teoksen rakenteeseen. Ovatko osiot ja luvut oikeassa järjestyksessä? Mitkä ovat päälukuja ja mitkä alalukuja? Onko teoksen sisältö tasapainoinen? Kielenhuollossa puututaan kappaleisiin, lauserakenteisiin ja sanavalintoihin. Tomi Kontio kuvaava kuinka Silja Hiidenheimo editoi hänen runojaan:

Isosta runopinosta hän valikoi itselleen mieleisimmät ja pudotti pois kokonaisia osioita. Hän vaihtoi sanajärjestyksiä ja poisti säkeitä joistain runoista.

Kotona miltei raivosin, kun kävin läpi hänen rampauttamiaan runoja. Minusta tuntui, että runojen rytmiin oli kajottu, että ne eivät enää liikkuneet tai sykkineet niin kuin olin tarkoittanut [...]. (Kontio 2015, 7.)

Uskon, että kaiken tekstin toimittamisessa on jotain samaa, mutta jokainen teksti on oma tapauksensa. Editointityöstä ei voi sanoa mitään yleispätevää. Loppujen lopuksi, kuten kustannuspäätösten tekemisessäkin, editoinnissa on kyse mieltymyksistä ja intuitiosta.

3.2 Kaksipäinen hirviö

Minä kirjoitan kirjat ja kustantajan tehtävä on saattaa ne julkisuuteen.
Jörn Donner (Kustantaminen.fi)

Anna Baijars (2002, 46) kutsuu kustannustoimittajaa kaksipäiseksi hirviöksi tarkoittaen kustannustoimittajan kaksijakoista roolia: "Kustantamon sisällä hän on sisältöjen ymmärtäjä ja puolestapuhuja, mutta kustantamon edustajana hän joutuu olemaan myös rahakirstun valvoja ja kirjojen tuottaja." Kustannustoimittajan tulee käsikirjoitusta arvioidessaan pohtia, löytyykö sille lukijoita ja sopii se kustannusohjelmaan. Hänen tulee ajatella ensisijaisesti lukijaa. (Koistinen 2007, 54–55.)

Kustannuspäätöksellä kustantamo sitoutuu teokseen ja kirjailijaan. Oikeaan osunut päätös voi tuoda kustantamolle paljon menestystä, huono päätös taas voi syödä paljon rahaa mitään antamatta. (Hänninen & Hänninen 2012, 175.) Kustannuspäätöstä tehtäessä kustantajan tulee tietää, onko kirjan julkaisemiselle tarvetta, millaiset kustannukset siitä syntyvät ja millaisille markkinoille se sopisi. Kun päätös tehdään, kustantajalla tulee olla käsitys kirjasta, sen sisällöstä ja tyylistä ja sen paikasta kirjallisuuden joukossa. Tulee pohtia, kenelle se on tarkoitettu, paljon sellaisia ihmisiä on, miten heidät tavoitetaan, millaisena kirja ilmestyy, minkä hintaisena ja niin edelleen. (Makkonen 2004, 19.) Kustannuspäätöksen tekeminen on siis prosessi, jota tulee miettiä monesta näkökulmasta.

Toisaalta kustannuspäätösten tekemisessä kyse on mielipiteistä, makuasioista ja intuitiosta. Teoksen kustannuspäällikkö Jussi Tiihonen kuvaa kustannustoimittajan lukutapaa seuraavanlaisesti: "[Se] ei ole tunnevapaa. Vaikka teksti olisi ihan raakile eikä itse saisi kiinni siitä, mikä tässä on niin hienoa että takaraivo meinaa lentää seinään, tunteeseen pitää luottaa." (Saarikoski 2015.) Anna Baijars (2002, 45) kirjoittaa: "Kustannuspäätöksen taustalla on aina monimutkainen taloudellisten suhteiden, yksityisten kokemusten ja mieltymysten, ihmissuhteiden ja arvoasetelmien verkosto."

Teijo Makkosen (2004, 13) mukaan "mikään muu taiteen tekemisen muoto ei ole puettu yhtä selvästi bisneksen kaapuun kuin kirjankustannus." Kirjojen kustantaminen on yhdistelmä kulttuuria ja kaupankäyntiä. Kustantajien tehtävänä on löytää julkaisemilleen kirjoille lukijoita, mikä ei ole nykyään helppoa, kun lukijoiden ajasta taistelevat niin monet muut välineet ja mediat. Kirjallisuudelta vaaditaan enemmän kuin aiemmin. Kirjallisuus onkin lukijoiden hyvin erilaisten tarpeiden tyydyttämistä. (Makkonen 2004, 10–11.)

Jarl Helleman on käyttänyt termiä "kirjalliset liikemiehet" ihmisistä, jotka ovat hallinneet erityisen hyvin sekä kirjallisuuden että liikeasiat (Hänninen & Hänninen 2012, 152). Kannattavan kustannus-

päätöksen lisäksi kirjallinen liikemies hallitsee tiedottamisen, markkinoinnin, brändäyksen, tuotannon ja jakelun. Jotta kustantamo menestyy, sen on oltava kilpailukykyinen ja valmis jatkuvaan muutokseen (Koistinen 2007, 63).

3.3 Luotettava kumppani

Kaikkein eniten kirjailija varmaan odottaa sitä, että kustantaja seisoo kirjailijan takana.

Antti Tuomainen (Kustantaminen.fi)

Kirjankustantaja sitoutuu julkaisemiinsa teoksiin rahallisesti, mutta vielä suurempi panos on henkinen. Sana ”kustantaa” tulee ruotsin kielen sanasta ”kosta”, jonka alkuperä on latinan sanassa ”constare”. Sanan etymologia viittaa ‘takana seisomiseen’. Kustantajan tulee siis seistä asiansa takana vahvana ja horjumatta. (Baijars 2002, 45.)

Makkonen (2004, 21) kuvaa kustannustoimittajan ja kirjailijan suhdetta luottamussuhteeksi, joka toimii muutenkin kuin pelkästään tekstin tasolla ja välityksellä. Haanpään mukaan kustantamisen perusta on kirjailijan ja kustannustoimittajan toimiva dialogi. Kustannustoimittaja on kirjailijan luottohenkilö, ja suhteen tulisi olla kahdenkeskinen, ainutlaatuinen ja molemminpuolinen. (Haanpää 2004, 51.) Esimerkiksi kustannustoimittaja Antti Arnkil (2014) kuvaa esseessään ”Reko” suhdettaan kirjailija Reko Lundaniin. Suhde välittyy lukijalle ystävytenä, jossa molemmat oppivat toinen toisiltaan. Myös kustannuspäällikkö Jussi Tiihonen kuvaa kustannustoimittajan ja kirjailijan suhdetta intiimiksi ja luottamukselliseksi (Saarikoski 2015).

Koistisen mukaan kirjailijan ja kustannustoimittajan suhde on henkilökohtainen, mutta ammatillinen. Luottamus syntyy, jos on syntyäkseen. (Koistinen 2007, 55.) Myös Hänninen ja Hänninen painottavat luottamuksellisuutta ja ammatillisuutta. Käsikirjoitukselle ei tee hyvää, jos kirjailijasta ja kustannustoimittajasta tulee liian läheisiä ystäviä. (Hänninen & Hänninen 2012, 176.) Palautteenanto onnistuu kuitenkin parhaiten, kun kirjailijalla ja kustannustoimittajalla on takanaan yhteinen työhistoria ja he tuntevat toisensa (Hänninen & Hänninen 2012, 232).

Työskentelyn perusta on kirjailija, joka myy tekstinsä julkaisuoikeuksia. Niinpä kirjailija on kaiken lähtökohta, ja kustantajan tärkein tehtävä on kirjailijan asioiden hoitaminen. (Ernamo 2004, 68.) Kirjailijan ja kustannustoimittajan suhdetta on verrattu muun muassa avioliittoon, äiti-

lapsisuhteeseen ja lääkäri-potilassuhteeseen (Haanpää 2004, 52 & 57). Usein kirjailijat ovatkin uskollisia kustantamolleen ja luottokustannustoimittajalleen (Hänninen & Hänninen 2012, 171).

Pidetyimmät kustannustoimittajat vetävät kirjailijoita kustantamosta toiseen. Esimerkiksi Silja Hiidenheimoa on kuvattu työlleen omistautuvaksi kustannustoimittajaksi, joka kannusti kirjailijoitaan loppuun asti. (Nevanlinna 2015.) Tomi Kontio (2015, 7) kirjoittaa Hiidenheimosta Parnassossa: ”Tiesin, että Silja [...] teki kaikkensa kirjailijoittensa eteen.” Hän kuvaa myös Hiidenheimon merkitystä kannustajanaan:

Minä häpesin kynäni jälkeen, inhosin itseäni kirjailijana ja näin koko sen kulttuurimaailman, johon minut oli lähiöelämästäni vedetty, vihamielisenä, teeskentelevänä ja kaksinaamaisena. Silja sanoi kerta toisensa jälkeen, että kaikki pitävät sinusta. Hän uskoi minuun loppuun asti.

”Kaikkialle minne menimme sinun runojasi palvottiin”, Silja kirjoitti minulle parisen vuotta sitten. ”Se kävi selväksi missä olimmekaan. Ja oikein niin, ajattelen minä. Sinä olet tyrmäävä.” (Kontio 2015, 7.)

Hyvä esimerkki kirjailijan takana seisomisesta on myös kevään 2015 aikana mediassa kirjasodaksi-kin julistettu tapaus, jossa Savukeitaan kustantaja Ville Hytönen puolusti pitkään päätöstään julkaista kirjailija Timo Hännikäisen kirjoja. Keskustelu alkoi sivustolla Takku.net julkaistusta nimettömästä mielipidekirjoituksesta, jossa kritisoidaan Hännikäisen tuoreimman teoksen *Kunnia* aate- ja arvomaailmaa. Kirjoittaja pitää teoksen julkaisemista poliittisena tekona ja kyseenalaistaa sen seuraukset. Hännikäinen kirjoitti mielipiteelle vastineen blogissaan ja keskustelua on käyty myös muun muassa Hytösen Facebook-sivulla. Molemmat perustelevat kirjan julkaisemista sanan- ja ilmaisuvapaudella. Ville Hytönen kirjoittaa:

Julkaisemisessa ei ole kyse siitä, että puolustetaan omaa näkemystään. Kirjakustantamisen perinteet velvoittavat meidät kustantajat julkaisemaan myös kirjoja, joiden sisältöä emme allekirjoita. Sitä kutsutaan sivistykseksi. (Hytönen 2015.)

Tapauksesta nousi kohu, jota käsiteltiin muun muassa useissa verkkolehdistä (esim. Simes 2015, kansanuutiset.fi). Ville Hytönen on saanut Hännikäisen uusimman teoksen tiimoilta enemmän kielteistä palautetta kuin koskaan. Kesäkuussa Helsingin Sanomat lopulta uutisoi, että Savukeidas lopettaa yhteistyönsä Hännikäisen kanssa. Uutisessa Hytönen kertoo aikovansa kustantaa jatkossakin teoksia, joiden kirjoittajien kanssa hän ei ole samaa mieltä ja toteaa: ”Kustantajan tehtävä ei ole olla kiinnostunut kirjailijansa yksityiselämästä, mutta joskus kirjailijan julkinen käyttäytyminen ylittää rajat” (Frilander 2015).

Toisaalta kustantamon tulee seisoa myös kielteisten päätöstensä takana. Tästä esimerkkinä on Helsingin Sanomissa toukokuussa 2011 käyty keskustelu Tammen kustannusohjelmasta. Runoilija Tommi Parkko kirjoitti Helsingin Sanomiin mielipidekirjoituksen (3.5.2011), jossa hän kritisoi Tammen linjaa runouden kustantamisessa. Seuraavana päivänä (4.5.2011) julkaistiin Tammen kustannuspäällikkö Hannu Harjun vastine, jossa hän puolustaa Tammen kustannusohjelmaa ja tuo esiin, että Tammi oli juuri tehnyt kielteisen päätöksen Parkon uusimmasta käsikirjoituksesta. Harju kirjoittaa:

Jokainen kustantaja julkaisee sellaisia runoja, joiden merkityksellisyyteen se uskoo. Kaikissa arvoarvostelmissa on tietysti mukana subjektiivinen puolensa. Kielteisen kustannuspäätöksen tekeminen aiemmin julkaistun kirjailijan käsikirjoituksesta on kustantajan vaikeimpia päätöksiä. (Harju 2011.)

Gummeruksen kustannusjohtaja Anna Baijars kuvaa työnsä lähtökohdaksi empatiaa. Hänen mukaansa kustantajan on “eläydyttävä erilaisten ihmisten tilanteisiin tai tunteisiin, oli eläytymisen kohde sitten lukija, kirjailija tai suomentaja. Sanat tarjoavat nopeimman reitin toisen ihmisen luo. Siksi kirjallisuus on kohtaamisia, se on silta.” (Baijars 2002, 46.)

Olli Arrakosken mukaan kustantajan työ on ennen kaikkea välittämistä sanan kaikissa merkityksissä (Arrakoski 2004, 40). Arrakoski (2004, 28–38) kirjoittaa, että kustantajan rooli on selkeytynyt myöhään suhteessa kirjan pitkään historiaan. Kustannustoimittajan ammatti vakiintui alun perin kaunokirjallisuuden alalla, jossa kirjailijat tarvitsevat eniten sekä henkistä että toimituksellista tukea. Kustantaminen.fi-verkkosivusto kuvaa kirjaa kirjailijan ja kustantajan yhteistyön hedelmäksi.

3.4 Portinvartija, katalysaattori ja muita luonnehdintoja

Kustannustoimittajaan on ennen kaikkea taiteellinen luottamus.
Riikka Ala-Harja (Kustantaminen.fi)

Kirjankustantaminen ei ole pelkkää bisnestä, vaan myös merkityksiä rakentavaa toimintaa (Makkonen 2004, 13). Kustantaja on vallankäyttäjät kirjallisuuden alalla, sillä hän päättää, mitä julkaistaan ja mitä ei (Hänninen & Hänninen 2012, 240). Vain noin prosentti kustantamoille tarjotuista käsikirjoituksista julkaistaan (Kustantaminen.fi). Harri Haanpään (2004, 47) mukaan kustantaminen perustuu kykyyn ”nähdä merkityksellinen ja erottaa se merkityksettömästä.” Johan Svedjedal on kuvannut kustantajaa kirjoittamisen kouluttajaksi ja kirjallisen maun muokkaajaksi (Haanpää 2004, 48).

Kustantaja osallistuu koko kirja-alan kehittämiseen seuraamalla ja luomalla trendejä sekä tukemalla kirjailijoita (Kustantaminen.fi). Kustantajan ja kirjailijan suhdetta voisi siis verrata myös opettajaan ja oppilaaseen. Jussi Tiihonenkin käyttää tätä vertausta: "Opettaja ja kustannustoimittaja parhaimmillaan tunnistaa sen hyvän ja uuden, mutta opettaja ja kustannustoimittaja ei osaa kertoa, miten se tehdään" (Saarikoski 2015).

Hännisen ja Hännisen mukaan kustantajat eivät kuitenkaan ole kirja-alan vaikutusvaltaisimpia ihmisiä. Eniten valtaa kirjan menestyksen suhteen on suurimpien kirjakauppojen sisäänostajilla, jotka päättävät, mitkä kirjat pääsevät myyntiin, mitä he mainostavat ja mitä yleisö lukee. Kustantamot tekevät sisäänostajille myyntikierrokset, joiden perusteella kaupat ostavat kirjoja valikoimiinsa. Hännisen ja Hännisen mukaan nämä myyntikierrokset ovat "huoraamisen, lepertelyn, selittelyn, puolitotuksien ja markkinajargonin kauneimpia taidonnäytteitä". (Hänninen & Hänninen 2012, 262.)

Kustannustoimittaja on kirjailijan yhteyshenkilö kustantamossa. Hän huolehtii aikatauluista ja toimii organisaattorina. Kustannustoimittaja myös huolehtii tiedonkulusta kustantamojen eri osastojen välillä. Usein kustannustoimittaja kirjoittaa takakansitekstit ja osallistuu markkinointiin. (Kustantaminen.fi.) Kustannustoimittaja pitää yhteyttä myös painotaloihin ja osallistuu kirjan ulkoasun suunnitteluun. Kustannustoimittajan kirjavaan tehtäväkuvaan saattaa kuulua esimerkiksi kirjan koon, kannen, paperin paksuuden ja pinnoituksen, sidonnan ja pakkauksen valinta. Kustannustoimittaja on kirja projektien vastuhenkilö ja pitelee lankoja käsissään. Pienissä kustantamoissa kustannustoimittaja saattaa osallistua kirjan teon kaikkiin vaiheisiin. Isoissa kustantamoissa työtehtävät ovat usein eriytyneemmät.

Kustantajan rooleja ja tehtäviä on luonnehdittu edellä esittelemieni kuvausten lisäksi useilla eri tavoilla. Esimerkiksi Makkonen (2004, 20) kuvaa, että kustantaja on "katalysaattori, joka saa asioita liikkeelle." Harri Haanpään mukaan kirjailijan ja kustannustoimittajan suhdetta on kuvattu pyhäksi. Hän kysyy, voisiko kirjallisuutta siis pitää uskontona. Èmile Durkheimin mukaan uskonto syntyy, kun rakennetaan raja pyhän ja epäpyhän välille. (Haanpää 2004, 58.) Mielestäni tämä kuvaus on kiinnostava, sillä se kertoo kirjailijan ja kustannustoimittajan ammattien arvostamisesta. Onko siis kirjailija pyhä ja kustannustoimittaja epäpyhä?

Jorma Kaimio tiivistää kustannustoimittajan tehtävät seuraavasti: ideointi, valinta ja brändäys, tekijän partnerina toimiminen, laadun parantaminen, ulkoasu, tuotanto, markkinointi, jakelu, rahalii-

kenne ja tekijänoikeudet. (Makkonen 2004, 20.) Harri Haanpään mukaan kustantajan tärkeimpiä työkaluja ovat:

[P]erslihakset, pitkä pinna, ankara silmä, avoin katse, kyky nähdä ja erottaa, näppituntuma eli intuitio jota myös ammattitaidoksi ja kokemukseksi kutsutaan, käsikirjoitukseen koko ajan ehdotuksia töhrivä kynä [...] ja loputon uteliaisuus, halu muuttaa ajatustottumuksia, tapaa nähdä ja kokea ja ilmaista se, halu muuttaa sitä mitä kirjallisuus on. (Haanpää 2004, 55.)

4 TEKIJÄT TEKSTIN TAKANA

Nuorena tyttönä halusin tulla mesenaatiksi. Halusin olla taidetta liki, mutta en itse halunnut taiteilla. Vain kokea, avittaa ja olla lähellä. Sivuta luomisen tuskaa. Päädyin kustantajan palvelukseen. (Baijars 2002, 44.)

Tässä luvussa analysoin, millainen kustannustoimittajan rooli lopulta on kirjan syntyprosessissa. Pohdin myös tutkimuksessani esiin nousseita mielikuvia kustantamisesta, kirjailijuudesta ja kirjojen synnystä.

Harri Haanpää väittää, että kirjallisuudentutkimus kieltäytyy tunnustamasta kotimaisen kaunokirjallisuuden kustannustoimittajan ammattia. Johan Svejdedalin mukaan kirjailija ja kustantaja eivät kumpikaan halua myöntää, että kustantaja on vaikuttanut kirjailijaan tai opastanut häntä, vaikka yksityiskohtaiset vaikuttamisen prosessit voi lukea kirjailijoiden ja kustantajien kirjeenvaihdosta. (Haanpää 2004, 56.)

Jos palataan luvussa 2.1. esitettyyn tekijän määritelmään “tekijä on se, joka tekee”, on kuitenkin itsestään selvää, että määritelmän sisään kuuluu kirjan tekoprosessissa useita konkreettisia henkilöitä. Kirjaa tekemässä ovat kirjailijan lisäksi vähintään yksi tai useampi kustannustoimittaja, graafinen suunnittelija, taittaja, painaja sekä mahdollinen kuvittaja. Kustannustoimittajan ja kirjailijan lisäksi mukana voi olla myös muita lukijoita, kommentoijia, ideoijia, editoijia ja niin edelleen. Kirjan syntyprosessiin liittyvät olennaisesti myös mainonta, markkinointi, viestintä, taloushallinto ja logistiikka. Kirjan kohdalla ei siis oikeastaan voida puhua yhdestä tekijästä, vaan useista tekijöistä.

Tarja-Liisa Hypén on todennut, että sekä kirjailijat että kustantajat vahvistavat romanttisen tekijäkäsityksen mukaista taiteilijamyyttiä väittämällä, että kustantamossa ei tapahdu mitään teoksen kannalta olennaista (Haanpää 2004, 56). Aiemmin vallalla olleet käsitykset tekijästä vaikuttavat edel-

leen nykyisten taustalla. Hypénin mukaan siis sekä kirjailijat että kustantamon väki haluavat ylläpitää näitä käsityksiä. Romanttinen kirjailijakäsitys ja ajatus ylhäältä tulevasta inspiraatiosta elävät yleisön mielikuvissa siitä, millaista kirjailijan työ on.

Esimerkiksi Ekström (2008, 211) toteaa, että aineksia tällaisesta ajattelusta on nähtävissä kirjoittajakoulutukseen tulevien opiskelijoiden ajattelussa. Myös Erran esityksessä nousee esille lukiolaisten käsitykset “ajatusten luovasta virrasta” ja seuraavanlaiset päätelmät: “Mielestäni olen silti aika keho kirjoittaja, sillä saan inspiraatiota hyvin harvoin ja tekstini ovat yleensä liian lyhyitä.” (Erra 2015.) Hyvän kirjoittajan tunnusmerkkinä pidetään siis sitä, että teksti syntyy helposti ja sujuvasti, kuin itsestään.

Se, että tällaiset käsitykset elävät, kertoo siitä, että kirjailijuus on jollain tavalla mystifioitua. Lukevan yleisön parissa ei olla irtauduttu 1800-luvulla syntyneestä romanttisesta taitelijakäsityksestä. Mielikuva kirjailijasta on jotain muuta kuin kirjailijan ammatti konkreettisena ja arkisena työnä. Kirjailijan työhön liitetään edelleen inspiraatio, luovuus ja jopa nerous. Kuten Malherbe kuvaa teki- jyyttä, ehkä myös kirjailijuutta voitaisiin kuvata käsitykseksi, joka elää yleisön psyydessä. Kirjailijuus ei ole mikään yleinen, aukottomasti kuvailtavissa oleva ominaisuus, joka joillain on ja toisilla ei. Kuka tahansa voi olla kirjailija, työskentelytavoista, luonteenpiirteistä tai muista ominaisuuksista riippumatta. Kuten Barthes kirjoittaa:

Kirjallisuus ei tietenkään ole armolahja; se on niiden suunnitelmien ja päätösten ruumiillistuma, jotka saavat ihmisen toteuttamaan itseään [...]: joka haluaa olla kirjailija, on kirjailija. Yhtä luonnollista on, että yhteiskunta [...] muuttaa suunnitelman kutsu- mukseksi, puheen työstämisen kirjalliseksi lahjakkuudeksi, tekniikan taiteeksi. Näin on syntynyt *hyvin-kirjoittamisen* myytti [...]. (Barthes 1993, 49.)

Valtteri Niirasen mukaan yhteistekijyydestä puhutaan silloin, kun tekijänoikeudet kuuluvat useam- malle kuin yhdelle teoksen tekijälle (Niiranan 2004, 76). Kustannussopimuksissa tekijänoikeudelli- set seikat vaihtelevat. Oikeudet voivat kuulua kirjailijalle ja kustantajalle, tai ainoastaan toiselle. (Niiranan 2004, 75.) Tekijänoikeudet voivat siis kuulua kustantajalle instituutiona, eivät yksittäisille kustannustoimittajille. Kustannustoimittajan tai muiden kustantamon työntekijöiden nimiä ei yleensä paineta kirjaan. He ovat näkymättömiä taustatekijöitä, jotka toimivat tekstin takana.

PS-kustannuksen kirjoissa ensilehdellä mainittujen nimien määrä vaihtelee. Aiemmin ilmoitettiin kirjailijan lisäksi tuottaja, kustannustoimittaja, kielenhuoltaja, taitosuunnitelman tekijä, kannen tekijä sekä taiton tekijä. Nykyisin kolme ensimmäistä on jätetty pois ja niiden tilalla ilmoitetaan

ainoastaan kustannuspäällikkö. Tähän linjaukseen on päädytty muun muassa siksi, että painettujen nimien lista tuntui usein liian pitkältä, sillä esimerkiksi kielenhuoltajia saattoi olla monta. Joskus kustannustoimittaja ei myöskään tahdo omaa nimeään painettavan teokseen. Syynä voi olla tunne siitä, että teos on jäänyt keskeneräiseksi ajan puutteen tai kirjailijan ja kustantamon erimielisyyksien vuoksi. Aina kustannustoimittaja ei myöskään pidä toimittamastaan teoksesta. Kustannuspäätöksiä ei aina tehdä yksimielisesti kustantamon sisällä.

Sekin, että PS-kustannuksen kirjoihin painetaan edes kustannuspäällikön nimi, on poikkeuksellista. Kyse on varmasti kustantamon luonteesta ammattikirjallisuuden ja tietokirjallisuuden kustantajana. Kustantamon vastuuhenkilön nimi ja puhelinnumero kirjan ensilehdellä takaavat teoksen luotettavuuden. Kaunokirjallisuuden kustantamisessa lähtökohta on hieman erilainen. Teoksen takana seisomisessa on myös taiteellinen ja viihteellinen aspekti. Se, että kirjaan ei paineta kirjailijan lisäksi muita nimiä, pelkästään kustantamo instituutiona, etäännyttää teosta sen muista tekijöistä. Kirjailija on siis yksi tekijä, joka on ylitse muiden. Tuomo Lahdelma kirjoittaa:

Ymmärrämme, että yhden ainoan nimen näkyminen teoksen kansilehdellä ei vastaa kirjallisuuden synnyn todellisuutta vaan tekee pikemminkin kunniaa länsimaiselle perinteelle, jossa singulaarinen tekijyys on uskottavampaa kuin pluraalinen. [...]

Kun tekijyys käsitetään yhteisöllisesti, kirjailijan pään päällä ei ole enää originaalin nerouden gloriaa – tai vähintäänkin tuo sädekehä himmenee. Ja vielä heikomaksi käy loiste, kun otetaan huomioon se, että nykyään kirjallista talenttia ei käsitetä suinkaan enää synnynäiseksi kyvyksi vaan ahkeroinnilla hankituksi taidoksi. (Lahdelma 2008, 191–192.)

Uskon, että käsitykset kirjailijan työstä vaikuttavat myös käsityksiin kustannustoimittajan työstä. Kuten Nevanlinna kirjoittaa, lukijat eivät ole aina tietoisia kustannustoimittamisen tärkeydestä. Hänen mukaansa Silja Hiidenheimon periaate oli, että kustannustoimittajaa ei kiitetä kirjassa. (Nevanlinna 2015.) Myös Hiidenheimon ”oppipoika”, Teos-kustantamon nykyinen kustannuspäällikkö Jussi Tiuhonen korostaa, että kustannustoimittajan tehtävä on pysytellä taustalla. Hän pitää kiinni linjastaan, jossa ei kerro julkisuudessa, kenen kirjailijoiden kustannustoimittajana on työskennellyt. (Saarikoski 2015.)

Kirjailija on toki kirjan syntyprosessin ydin. Vaikka julkaistun teoksen tekemiseen on osallistunut useita tekijöitä, ehkä jo ideointivaiheesta lähtien, kirjoittaja kuitenkin tekee suurimman työn kirjoittaessaan konkreettista tekstiä eri muokkausvaiheissa uudelleen ja uudelleen. Vaikka nykyisen tekijätutkimuksen valossa allekirjoitetaan tekijä pluraalisena, ei mystisenä taitelijanerona, kirjailijalla on kuitenkin erityisasema teokseensa nähden.

Kirjailijan ja kustannustoimittajan suhde ei ole esimies-alaisuhde. Se on yhteistyösuhde, josta voisi puhua yhteistekijyytenä. Kumpikin tekevät kuitenkin oman osansa, omine intentioineen.

5 PÄÄTÄNTÄ

Olen tässä tutkielmassa käsitellyt käsityksiä tekijästä, kirjailijan ja kustannustoimittajan työstä, sekä luonnehtinut kustannustoimittajan erilaisia rooleja. Mielestäni historialliset käsitykset tekijyydestä vaikuttavat tänä päivänä mielikuviin kirjailijan ja kustannustoimittajan työstä. Kirjailijan työhön liitetään ainutlaatuisuuden ja luovan nerouden ominaisuuksia ja kustannustoimittajan työn ajatellaan usein olevan pelkkää kielenhuoltoa.

Kustannustoimittajilla voi olla hyvinkin suuri rooli kirjan tekoprosessissa aina käsikirjoitusten arvioinnista editointiin. Kustantajat ovat paitsi kirjallisuuden tukijoita ja edistäjiä, myös liikemiehiä. Kustannustoimittaja on kirjailijan luottohenkilö, kirjaprosessin organisoija ja vastuuhenkilö. Kirjan tekijä, kuten sen tässä tutkielmassa olen määrittelyt olevan ”se, joka tekee”, ei ole vain kirjailija yksin, vaan kaikki henkilöt, jotka kirjan tekemiseen osallistuvat. Se, että ainoastaan kirjailijan nimi painetaan kirjan kanteen, kuvaa mielestäni sitä, että muut tekijät ovat teoksen takana, sen taustatekijöinä.

Tutkielmani suunta hahmottui koko ajan lukiessani ja kirjoittaessani. Koin tutkielman rakentamisen vaikeana, sillä siihen ei tullut varsinaista analyysiosiota. Minulla ei ollut kohdeteosta tai selkeitä tutkimustuloksia, joita olisin analysoinut. Siksi tuntui, että tutkielma jää muiden näkemysten esitte-lyksi eikä omaa sanottavaa ole. Lopulta sain kuitenkin purettua tutkielmatekstiin omia ajatuksiani-kin.

Aiheen jatkotutkimuksessa voisi keskittyä enemmän yhteistyön muotoihin ja prosesseihin. Monite-kiijyyttä voisi tutkia vielä syvemmin esimerkiksi tapaustutkimuksen avulla. Tutkimusta voisi jatkaa myös tutkimalla laajemmin käsityksiä kirjailijan ja kustannustoimittajan työstä. Koska kustannus-toimittamista ei ole tutkittu, hyvä lähestymistapa voisi olla kustantajien ja kirjailijoiden haastatteleminen. Myös yleisön käsityksiä voitaisiin tutkia haastattelemalla. Teoriaa voisi etsiä esimerkiksi sukeltamalla syvemmälle Foucaultin ja Bahtinin kirjailijakäsityksiin.

Toisaalta jotkut kirjailijat ovat sitä mieltä, etteivät tarvitse kustannustoimittajaa. He voivat esimerkiksi ajatella, että he tarvitsevat kustantajaa ainoastaan kirjan saattamiseen lukijoille: markkinointiin, painoon ja jakeluun. Nykyään omakustanteitakin on helppo tehdä, joten jotkut ajattelevat, että kustantamo ei tarvita ollenkaan. Taiton, painon ja jakelun voi hoitaa itsekin. Voisi siis olla kiinnostavaa tutkia myös kirjailijoiden ajatuksia heidän suhteestaan kustannustoimittajaansa tai kustantajaansa. Näitä nousi aika paljon esiin käyttämässäni lähdekirjallisuudessa, mutta ne olivat poikkeuksetta positiivisia.

LÄHTEET

- Arnkil, Antti (2014) Reko. Teoksessa *Lauantaiesseet*. Helsinki: Siltala. 149–164.
- Arrakoski, Olli (2004) Kustantaminen eilen, tänään ja huomenna. Teoksessa Makkonen, Teijo (toim.) *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino. 27–45.
- Baijars, Anna (2002) Mesenaatin duunarina. Teoksessa Veivo, Harri *Kirjallisuus on virhe*. Helsinki, SKS. 44–53.
- Barthes, Roland (1993) *Tekijän kuolema, tekstin syntymä*. Tampere, Vastapaino.
- Bennet, Andrew (2005) *The author*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Dorra, Henri (1994) *Symbolist Art Theories. A Critical Anthology*. Berkeley: University of California Press.
- Ekström, Nora (2008) Tekijä kirjoittajakoulutuksessa. Teoksessa Haverinen, Eeva; Vainikkala, Erkki & Lahdelma, Tuomo (toim.) *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Jyväskylä: Nykykulttuuri. 209–224.
- Ernamo, Timo (2004) Kustannuspäätös – arki. Teoksessa Makkonen, Teijo (toim.) *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino. 63–69.
- Erra, Satu (2015) *Opiskelija kirjoittaa itseään*. Prezi-esitys. Esitetty Jyväskylän yliopiston luovan kirjoittamisen konferenssissa 22.10.2014. https://prezi.com/78tzv4dwgd_r/opiskelija-kirjoittaa-itseaan/ (viitattu 13.4.2015).
- Foucault, Michel (2006) Mikä tekijä on? *Nuori voima* 1/2006. 7–14.
- Frilander, Aino (2015) *Savukeidas-kustantamo lopettaa yhteistyön Timo Hännikäisen kanssa, syynä käytös sosiaalisessa mediassa*. Helsingin Sanomien verkkosivut. <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1305964791036?jako=77e158581b084ff8c8630c013142240e&ref=tw-share> (viitattu 11.7.2015).
- Harju, Hannu (2011) *Tammi julkaisee laadukasta runoutta*. Helsingin Sanomat 4.5.2011.
- Haverinen, Eeva; Vainikkala, Erkki & Lahdelma, Tuomo (2008) Alkusanat. Teoksessa Haverinen, Eeva; Vainikkala, Erkki & Lahdelma, Tuomo (toim.) *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Jyväskylä: Nykykulttuuri. 9–13.
- Haanpää, Harri (2004) Kustannuspäätös. 33 väitettä kustantamisesta. Teoksessa Makkonen, Teijo (toim.) *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino. 47–59.
- Hytönen, Ville (2015) Facebook-päivitys. <https://www.facebook.com/ville.hytonen.56/posts/10152683041416045?pnref=story> (viitattu 11.7.2015).
- Hänninen, Jera & Hänninen, Jyri (2012) *Haluatko todella kirjailijaksi? Matkaopas kirjamaailmaan*. Porvoo: Helsinki-kirjat Oy.

- Hännikäinen, Timo (2015) *Kirjallisuus, kustannustoiminta ja ilmaisunvapaus*. Blogikirjoitus. <http://timohannikainen.blogspot.fi/2015/02/kirjallisuus-kustannustoiminta-ja.html?m=1> (viitattu 11.7.2015).
- Kaarto, Tomi (2003) Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijafunktio. Teoksessa Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.) *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS. 163–183.
- Kansan uutiset. *Pitäisikö äärioikeistolaista kirjailijaa julkaista?* <http://www.kansanuutiset.fi/kulttuuri/kulttuuriuutiset/3320151/pitaisiko-aaioikeistolaista-kirjailijaa-julkaista> (viitattu 11.7.2015).
- Kermode, Frank (1957/2002) *Romantic Image*. New York & London: Routledge.
- Kirjailijaliiton verkkosivut. <http://www.kirjailijaliitto.fi/liitto/jaseneksi/> (viitattu 13.4.2015).
- Koistinen, Jaana (2007) Kotimaisen kaunokirjallisuuden juhluvuodet. Teoksessa Hypén, Tarja-Liisa (toim.) *Kirjan matka tekijöiltä lukijoille*. Tampere: Tampere University Press. 45–64.
- Kontio, Tomi (2015) ”Että en myöhästyisi”. *Parnasso*: 65:1. 6–7.
- Kurikka, Kaisa (2006) Peili, lamppu ja vankila vai anonymiteetin utopia? Johdatusta tekijyyden teksteihin. Teoksessa Kurikka, Kaisa & Pynttari, Veli-Matti *Tekijyyden tekstit*. Helsinki: SKS. 15–37.
- Kurikka, Kaisa & Pynttari, Veli-Matti (2006) Siinä tekijä missä tutkija. Teoksessa Kurikka, Kaisa & Pynttari, Veli-Matti *Tekijyyden tekstit*. Helsinki: SKS. 7–13.
- Kustantaminen.fi-verkkosivusto. Suomen kustannusyhdistys. <http://kustantaminen.fi/> (viitattu 13.4.2015).
- Lahdelma, Tuomo (2008) Uudenlaiseen tekijyyteen. Teoksessa Joensuu, Juri; Ekström, Nora; Lahdelma, Tuomo & Niemi-Pynttari, Risto (toim.) *Luova Laji*. Jyväskylä: Atena.
- Makkonen, Teijo (2004) Ideasta kirjaksi. Johdanto. Teoksessa *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino. 11–24.
- Malherbe, Jean-Yves (2008) Tekijä-käsite ja ranskalainen jatkokertomuksen perinne. Teoksessa Haverinen, Eeva; Vainikkala, Erkki & Lahdelma, Tuomo (toim.) *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Jyväskylä: Nykykulttuuri. 132–147.
- Nevanlinna, Tuomas (2015) *Silja Hiidenheimo kannusti intohimoisesti kirjailijoitaan*. Helsingin Sanomien verkkosivut. <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1420254157849> (viitattu 13.4.2015).
- Niiranen, Valtteri (2004) Tekijänoikeudet ja kustannussopimukset. Teoksessa Makkonen, Teijo (toim.) *Kustannustoimittajan kirja*. Tampere: Suomen Kustannusyhdistys & Vastapaino. 71–119.
- Parkko, Tommi (2011) *Ankaria päiviä runoilijoille*. Helsingin Sanomat 3.5.2011.

Saarikoski, Sonja (2015) *Palkintoja haaliseen Teos-kustantamon päällikön ura alkoi ravintola Rytmin pyödessä*. Helsingin Sanomien verkkosivut. <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1435894672116> (viitattu 11.7.2015).

Simes, Iida (2015) *Savukeitaan arkea*. Voiman verkkosivut. <http://uusi.voima.fi/artikkeli/2015/savukeitaan-arkea/> (viitattu 11.7.2015).

Suomen kustannusyhdistys (2013) *Tuomas Kyrö: ”Kustannustoimittaja ymmärtää ideani jo ennen kuin itse ymmärrän sen”*. Deski.fi. <http://deski.fi/137/34/artikkeli-tuomas-kyro-kustannustoimittaja-ymmartaa-ideani-jo-ennen-kuin-itse-ymmarran-sen-17317> (viitattu 13.4.2015).

Tamminen, Tapio (2015) *Rotuajattelun kansankoti*. Keski-suomalainen 15.1.2015.

Takku.net-verkkosivusto (2015) *Miksi Timo Hännikäistä ei pitäisi julkaista?* <http://takku.net/article.php/20150127193907816> (viitattu 11.7.2015).

Therman, Cecilia (2008) *Empiirisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmia tekijyyden tutkimiseen*. Teoksessa Haverinen, Eeva; Vainikkala, Erkki & Lahdelma, Tuomo (toim.) *Tekijyyden ulottuvuuksia*. Jyväskylä: Nykykulttuuri. 57–73.

Varpio, Yrjö (2003) *Miten tekijänoikeus syntyi?* Kansalliskirjaston verkkosivut. <http://www.kansalliskirjasto.fi/extra/verkkonayttelyt/kirjatietoverkkojenmaailmassa/varpio1.html> (viitattu 13.4.2015).